

HELENA CHOJNACKA
Instytut Ekonomiki Rolnej
Warszawa

REAKCJE GOSPODARSTW CHŁOPSKICH W ZAKRESIE KONSUMPCJI Z SAMOZAOPATRZENIA NA DOCHÓD I CENĘ

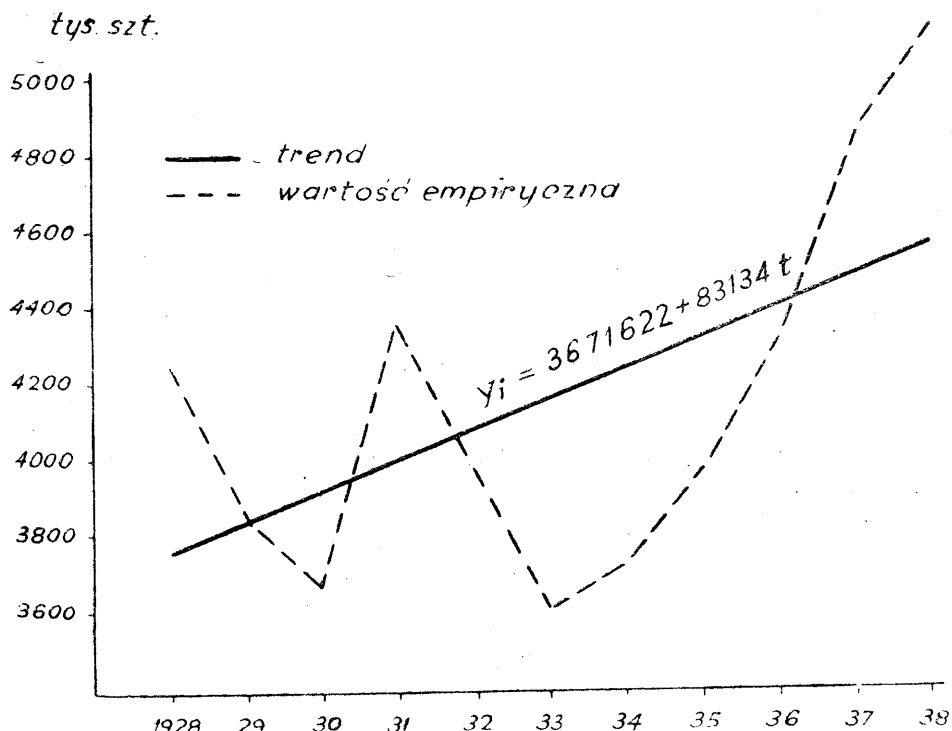
W poprzednim artykule¹ sformułowano hipotezę, że wielkość spożycia wieprzowiny własnej produkcji w rodzinach chłopskich w latach powojennych nie była skorelowana z koniunkturą danej gałęzi (opłacalnością), lecz w decydującej mierze kształtowana była przez czynniki ogólnej dochodowości gospodarstwa jako całości. Stwierdzenie to było wynikiem analizy szeregów czasowych popytu i podaży rynkowej trzody chlewnej oraz spożycia mięsa wieprzowego z samozaopatrzenia na tle cen i opłacalności tuczu trzody w latach 1949—1959, z których wynikało, że tendencje kształtowania się podaży rynkowej i konsumpcji z samozaopatrzenia były w poszczególnych latach w zasadzie przeciwstawne. Fazie wzrostu spożycia odpowiadała faza spadkowa podaży i odwrotnie. Natomiast przebieg krzywych produkcji (popytu) i konsumpcji nie wykazywał żadnej jednoznacznej zależności. Ponieważ pogląd ten, z powodu braku pełnych danych liczbowych statystyki powszechnej, sformułowany został w formie hipotezy roboczej, wymagającej weryfikacji, chcielibyśmy do tej problematyki ponownie nawiązać. Wyjaśnienie bowiem tej grupy zagadnień ma dość istotne znaczenie dla zrozumienia mechanizmu ekonomicznego, kształtującego zarówno spożycie ludności chłopskiej w zakresie dóbr własnej produkcji, jak i podaży rynkowej produktów rolnych.

W niniejszej części podejmiemy próbę odpowiedzi na dwa pytania: w jakich warunkach spożycie dóbr własnej produkcji silniej reaguje na ceny skupu produktów rolnych, a w jakich słabiej lub wcale i dlaczego? Czy zmiany w rozmiarach produkcji silniej wpływają na poziom spożycia, czy też na wielkość podaży rynkowej danego produktu? Podstawą rozważań jest nadal trzoda chlewna, z tym, że przedmiot obserwacji zostaje rozszerzony w czasie i obejmuje obok dziesięciolecia powojennego (1949—1959) również dziesięciolecie międzywojenne (1928—1938).

Kształtowanie się spożycia wieprzowiny z samozaopatrzenia a koniunkturalne falowania podaży trzody żywca w latach międzywojennych

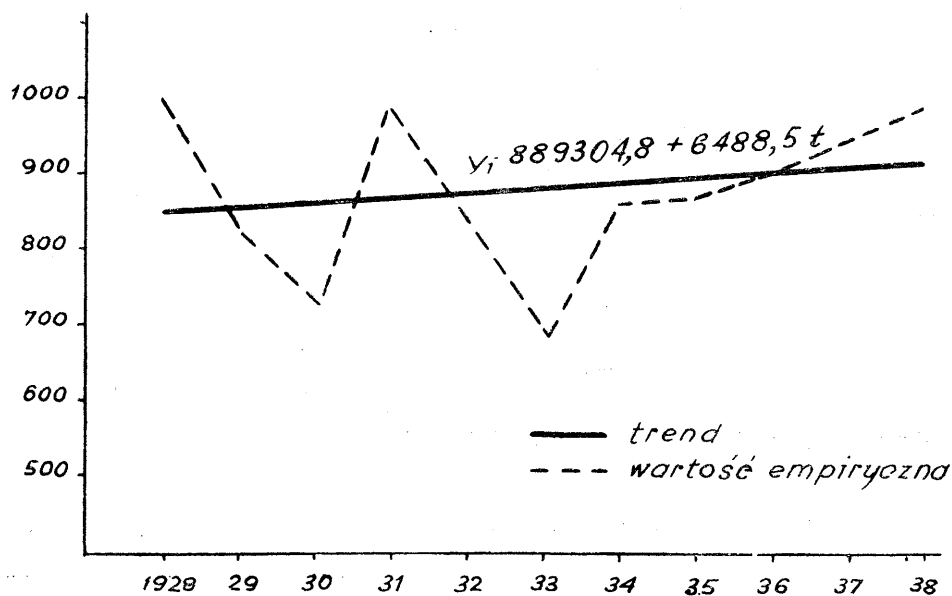
W okresie międzywojennym, jak wykazują szeregi czasowe statystyki powszechnej, falowania wielkości spożycia wieprzowiny z samozaopatrze-

¹ H. Chojnacka — Rola koniunktury na trzodę w kształtowaniu spożycia mięsa wieprzowego w gospodarstwach chłopskich w latach 1949—1958. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej nr 1/1960.

Wykres 1. Podaż rynkowa trzody-żywca w latach 1928—1938

tys. szt.

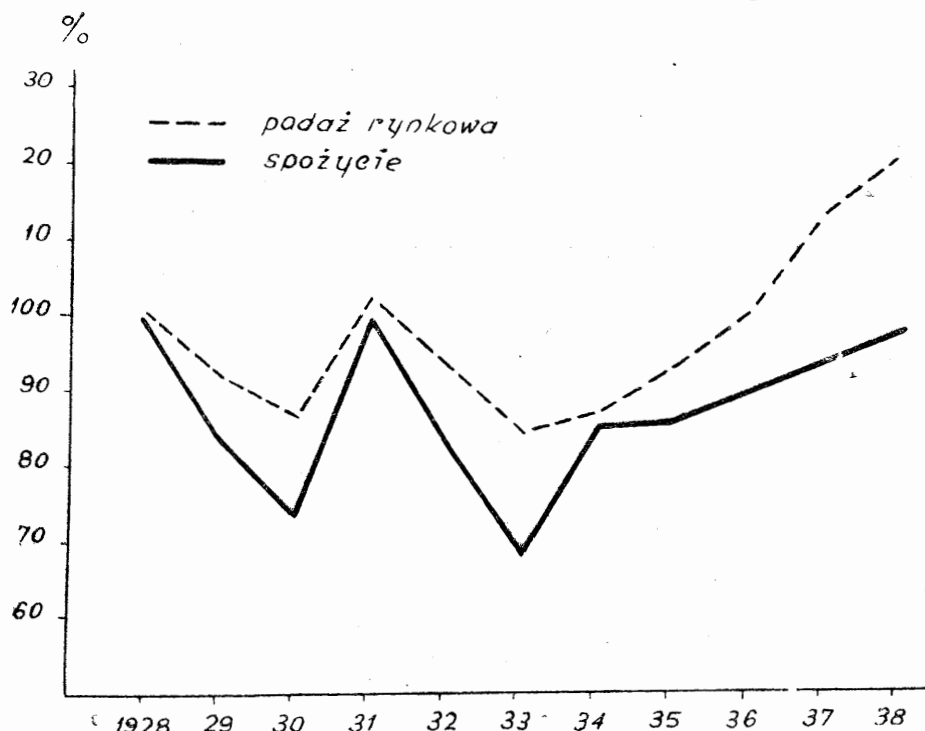
Wykres 2. Spożycie wieprzowiny z samozaopatrzenia w latach 1928—1938

nia były ściśle zsynchronizowane w czasie z falowaniem cen, z cyklicznością koniunktury w produkcji i podaży trzody. Krzywe podaży rynkowej trzody i spożycia wieprzowiny z samozaopatrzenia oraz spożycia i wskaźnika opłacalności tuczu, wyrażonego w relacji cen zboża do żywca w latach 1928—1938¹ przedstawiają wykresy 1, 2, 3 i 4 oraz tabele I i II (aneks).

Kierunek wahań spożycia jest tu identyczny z kierunkiem wahań podaży rynkowej i odwrotny w stosunku do falowań wskaźnika opłacalności. Znajdujemy tu potwierdzenie poglądu badaczy cyklu świńskiego w Polsce S. Schmidta i S. Mandeckiego, którzy skłonni byli przypuszczać, że spożycie mięsa wieprzowego przez wieś wzrasta przy niskich cenach i niskiej opłacalności, spada natomiast w okresach zwyżkowania cen².

Z opisu powyższych wykresów wynika, że:

1) Trend rozwojowy globalnych rozmiarów spożycia wieprzowiny na przestrzeni 10-lecia cechuje stagnacja. Wahania natomiast następujące w rytmie cyklicznym mają miejsce poniżej poziomu roku wyjściowego, nie osiągając zatem w żadnym roku następnym jego poziomu. Trend

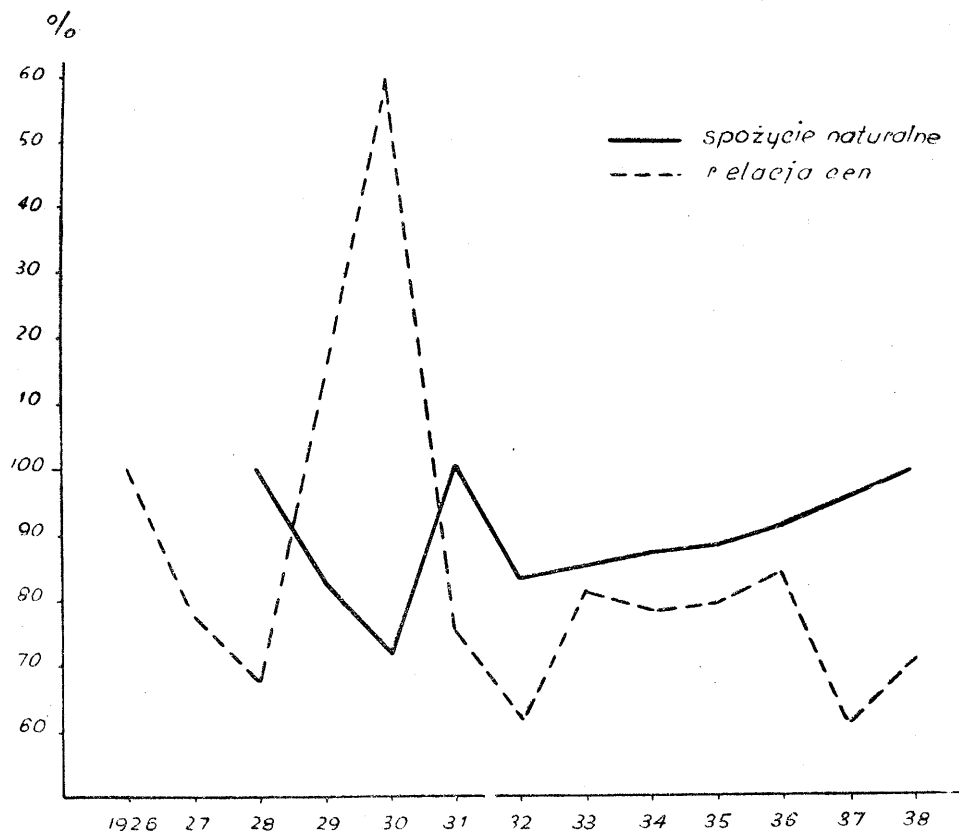
Wykres 3. Dynamika podaży rynkowej i spożycia naturalnego trzody w latach 1928—1938 (wg wartości empirycznych)

¹ Podaż rynkowa trzody obejmuje ubój pod nadzorem weterynaryjnym plus eksport sztuk żywych, spożycie — ubój poza nadzorem weterynaryjnym.

² S. Schmidt, S. Mandecki, „Produkcja trzody w świetle badań koniunkturalnych”. Kraków 1933, s. 52.

rozwojowy spożycia wieprzowiny na głowę ludności rolniczej — uwzględniając przyrost naturalny — był natomiast malejący.

2) Synchronizacja w czasie wahań spożycia i wskaźnika opłacalności oznacza, że przy niskich cenach żywca, czyli w warunkach spadku przy-

Wykres 4. Dynamika spożycia mięsa i relacji cen zboża-żywiec w latach 1928—1938 (wg wartości empirycznych)

chodów pieniężnych — spożycie wzrastało, przy wzroście natomiast cen — spadało.

3) W spadkowej fazie podaży spadek spożycia jest głębszy, zaś w fazie wzrostu spożycie wzrasta słabiej niż podaż. Oznacza to, że spadek produkcji słabiej odbijał się na podaży, wzrost natomiast produkcji silniej wpływał na podaż niż na spożycie. Można zatem sądzić, że w fazie wzrostu i spadku produkcji rozdysponowanie jej następuje w odmiennych proporcjach. W pierwszym przypadku wzrost odbija się silniej na podaży niż na spożyciu, w drugim przypadku spadek słabiej odbija się na podaży niż na spożyciu, ponieważ to ostatnie kurczy się na rzecz podaży.

Powstaje zatem pytanie: jakie właściwie przyczyny warunkowały ścisłą synchronizację spożycia mięsa z koniunkturą na trzodę w okresie międzywojennym?

Należy sądzić, że jedną z istotnych przyczyn był fakt, iż popyt rynku wewnętrznego na mięso był mało elastyczny, w zasadzie sztywny. Świadczy o tym, wprawdzie w sposób pośredni lecz jednoznaczny, zjawisko synchronizacji w czasie wahań podaży rynkowej trzody i falowań eksportu¹. W warunkach sztywnego popytu na mięso na rynku wewnętrznym spadek cen żywca w fazie szczytowej produkcji i podaży jest szczególnie silny. Mamy tu do czynienia ze znanym zjawiskiem charakterystycznym dla rynku produktów rolnych, gdy przewaga podaży nad popytem powoduje zazwyczaj bardziej niż proporcjonalny spadek cen. Spadek cen przy takim zachwianiu równowagi jest na ogół głębszy niż możliwość skompensowania zmniejszonych przychodów rolnika wzmoczoną podażą. Odwrotnie zaś jest w sytuacji, gdy popyt przewyższy podaż. Dodatkowe bowiem zwiększenie podaży, przede wszystkim kosztem zużycia wewnętrznego (w przypadku trzody kosztem spożycia) daje bardziej jak proporcjonalne efekty w przychodach (efekt Kinga).

Przebieg krzywych o uboju gospodarczym i podaży rynkowej trzody żywca w okresie międzywojennym potwierdza tę prawidłowość. Wskazuje bowiem, że w fazie wysokich cen i opłacalności trzody, która zazwyczaj jest wynikiem spadku produkcji, a zatem i podaży rynkowej, rolnik wykorzystywał korzystne warunki rynkowe wzmagając podaż kosztem spożycia z samozaopatrzenia. W fazie zaś spadku cen żywca i szczytowej produkcji i podaży spożycie wzrastało, wracając do „normalnego” — jeśli można tak określić niską normę spożycia mięsa — poziomowi². Spożycie wewnętrzne wsi spełniało w tych warunkach funkcję swoistego dodatkowego regulatora podaży rynkowej i w konsekwencji przyczyniało się do zwiększenia elastyczności podaży. Falowania spożycia mięsa w rytmie cyklu koniunkturalnego gałęzi, były zatem przejawem zjawiska głodowej podaży, występującego w okresach korzystnej koniunktury na trzodę, co oznaczało wykorzystanie sytuacji rynkowej dla zwiększenia dochodów. Stąd też kierunek wahań w dół od normy stałej w okresach dobrej koniunktury gałęzi i powrót do tej normy w okresach złej koniunktury.

Druga przyczyna wiąże się — naszym zdaniem — z sytuacją deflacyjną, która cechowała okres badany. Lata 1929—1937 charakteryzował w zasadzie spadek cen produktów rolnych, co z kolei rzutowało na spadek dochodów gospodarstw chłopskich. Oto jak kształtował się dochód ogólny i jego podział na spożycie i akumulację w gospodarstwach prowadzących rachunkowość rolną.

¹ „Porównując ich przebieg (nadwyżek wywozowych — uwaga H. Ch.) z przebiegiem podaży rynkowej świń stwierdzamy współzależność i synchroniczność w występowaniu poszczególnych faz cyklu. Nasilenie eksportu występuje współcześnie z nasileniem podaży rynkowej: podobnie i minimum eksportu schodzi się czasowo z najmniejszą podażą (Vide wykres Fig. 13). Współczynnik korelacji daje wartość $r = + 0,58$. cyt. praca S. Schmidt i S. Mandrecki, str. 53.

² Według danych rachunkowości rolnej spożycie mięsa i tłuszczów zwierzęcych na głowę ludności rolniczej (w gospodarstwach rachunkowych) wynosiło około 19 kg. Czerniewska: „Spożycie w gospodarstwach chłopskich” dodatek do nr 3/1958 Zagadnień Ekonomiki Rolnej, tabl. 19, s. 28. Według danych statystyki powszechnej GUS przeciętne roczne spożycie mięsa na głowę ludności rolniczej w 1935 r. wynosiło 6 kg. Według szacunków Stanisława Sliwy — 12,5 kg. Produkcja i spożycie mięsa w Polsce. Przegląd Intendencki, zeszyt 1/19.

Tabela 1

Dochód ogólny i jego podział^a

Lata	Ilość gospodarstw	Dochód ogólny	Spożycie	Akumulacja	Dynamika	
		na gospodarstwo ^b			dochód ogólny	spożycie
1927/28	804	4 052	3 493	+559	100,0	100,0
1928/29	855	3 298	3 350	— 52	81,4	95,9
1929/30	793	2 596	2 887	—291	64,1	82,6
1930/31	739	1 295	2 253	—958	32,0	64,5
1931/32	437	1 190	1 769	—579	29,4	50,6
1932/33	417	1 239	1 385	—146	30,6	39,6
1933/34	513	1 223	1 293	— 70	30,2	37,0
1934/35	564	994	1 182	—188	24,5	33,8
1935/36	690	1 332	1 167	+165	32,9	33,4
1936/37	714	1 613	1 418	+195	39,8	40,6

a Źródło: Inż. Jan Curzytek: „Położenie gospodarstw włościańskich w r. 1937/38”. Biblioteka Puławska, Warszawa 1939.

b Średnie dla ogółu gospodarstw od 2 do 50 ha.

Jak wynika z powyższych danych liczbowych, spadkowa tendencja dochodu ogólnego była bardzo silna. Aczkolwiek od roku 1935/36 zarysowała się pewna poprawa, w roku 1936/37 dochód ogólny stanowił zaledwie 40% poziomu roku 1927/28¹.

W warunkach deflacyjnych reakcja producenta rolnego na ceny jest szczególnie silna. Tłumaczy się to tym, że rolnik musi forsować sprzedaż, ponieważ każde wstrzymanie się grozi większą stratą w przychodach. Zwłaszcza, jeśli się zważy, że uprzednio wyłożone koszty produkcji były kalkulowane na wyższej podstawie cen. Długotrwałość cyklu produkcyjnego w rolnictwie uniemożliwia rolnikowi przystosowanie wyłożonych kosztów produkcji do przyszłych spadających cen w fazie realizacji produktów. Spadek cen rolnik stara się kompensować zwiększeniem masy towarowej poprzez zwiększenie produkcji. W ramach jednak cyklu produkcyjnego głównym źródłem zwiększenia podaży jest zużycie wewnętrzne w gospodarstwie danego produktu. W przypadku trzody będzie to przede wszystkim spożycie². Zwiększa to nacisk podaży na rynku powodując z kolei pogłębianie spadku cen.

Można zatem sformułować tezę, że w warunkach deflacyjnych i spadku dochodów w gospodarstwach chłopskich producent szczególnie silnie reagował na cenę zbytu swych produktów. Dążąc do kompensaty zmniejszonych przychodów pieniężnych zwiększał podaż kosztem spożycia naturalnego, zwłaszcza w okresach krótszych niż cykl produkcyjny, kierując się

¹ Charakterystyczny jest tu fakt, że w okresie spadku dochodów spadek spożycia jest łagodniejszy. Następuje to na skutek przejadania majątku trwałego i występowania zjawiska akumulacji ujemnej. Gdy dochód zaczyna częściowo wzrastać i istnieją warunki dla akumulacji, spożycie wzrasta już słabiej niż dochód.

² Edward Lipiński: „Wpływ popytu na kształtowanie się cen produktów rolnych”. *Ekonomista* 1936, kwartał IV.

ceną produktu zapewniającą w danym momencie względnie wyższą opłacalność.

Rolnik-konsument w konsekwencji zmniejszenia spożycia mięsa na rzecz podaży rynkowej, zwłaszcza, gdy poziom spożycia na głowę ludności rolniczej był szczególnie niski, musiał je zastąpić dobrami substytucyjnymi. Przy istniejącej strukturze spożycia dobrami substytucyjnymi były przede wszystkim przetwory zbożowe, ziemniaki. Należy wyrazić przypuszczenie, że taki kierunek substytucji uwarunkowany był również i tym, że w fazie wysokiej opłacalności tuczu, stan pogłowia jest niski, co zwalnia określone wielkości zbóż i ziemniaków w gospodarstwie. W konsekwencji cena ich jest również w tej fazie niska, na skutek ogólnie niskiego stanu pogłowia i zmniejszonego zatem zapotrzebowania na pasze. Pewnym potwierdzeniem takiego rozumowania jest stwierdzenie w szeregu prac badawczych tegoż okresu, dość dużego uwarunkowania również spożycia zbóż i ziemniaków w rodzinach włościańskich od koniunktury rynkowej na te produkty¹.

Powyzsza reakcja rolnika-producenta na wzrost cen zbytu trzody, wyrażająca się zmniejszeniem spożycia z samozaopatrzenia na rzecz podaży i stąd wynikający kierunek substytucji, była uwarunkowana i zsynchronizowana z reakcją rolnika jako konsumenta. Rolnik-konsument przy spadku dochodowości w gospodarstwie reagował spadkiem spożycia mięsa, co jest logicznym, cechującym zresztą każdego konsumenta następstwem przyczynowo-skutkowym, Biorąc jednak pod uwagę, specyfikę konsumenta wiejskiego wynikającą z faktu samozaopatrzenia oraz powiązania z rynkiem poprzez podaż, spadek spożycia dostosowywał się do aktualnie obowiązujących cen zbytu. Potwierdzeniem spadkowej tendencji spożycia mięsa na głowę ludności chłopskiej w okresie badanym jest fakt, że trend globalnych rozmiarów spożycia wieprzowiny z samozaopatrzenia cechowała stagnacja (wykres 1). W krótkich zaś okresach czasu, w ramach cyklu produkcyjnego, tj. w fazie rozdysponowania produkcji, rolnik reagował na wzrost cen głodowym zmniejszeniem spożycia na rzecz podaży, wracając do normy stałej w okresach spadku cen².

¹ W kwestii ściślej współzależności pomiędzy spożyciem naturalnym a koniunkturą na dany produkt rolny w latach międzywojennych pisali: W. Nowicki: „Bilans ziemiopłodów w gospodarstwach włościańskich”. Warszawa 1934. „Elastyczność spożycia w znaczeniu ilościowym zależy głównie od zasobności w zboże chlebowe i ziemniaki w danym roku. Jednakże elastyczność ta ma swoisty charakter, gdyż jest ona wybitnie **jednostronna**, tj. spożycie ma tendencję do spadku w razie nieurodzaju, drożyzny itp., natomiast ma mniejszą skłonność do rozszerzenia w wypadkach sprzyjających większemu spożyciu”, s. 78. Jan Karol Sondel — „Gospodarstwo włościańskie a kapitalizm”, Lwów 1934 — zauważa, że: „W czasach złej koniunktury dla rolnictwa, spowodowanej wielką podażą produktów rolnych, rolnicy zwiększają własną konsumpcję, stwarzając sobie do pewnego stopnia własny rynek zbytu — w czasie zaś dobrej koniunktury, np. wysokich cen na zboże, ograniczają swe zapotrzebowanie do minimum, starając się maksimum zboża wyrzucić na rynek”.

² W świetle powyższego wydaje się niesłuszne stwierdzenie R. Grenia i A. Wosia, którzy piszą: „Wzrost ceny produktu i zwiększenie jego podaży oznacza wzrost dochodów chłopa, co pociąga za sobą wzrost konsumpcji danego dobra, jeśli nie jest to dobro niższego rzędu”. (Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, nr 1/1960, s. 43).

Wzrost przychodów z real zacji danego produktu nie w każdych warunkach powoduje wzrost konsumpcji danego dobra z dwóch względów: po pierwsze — dlatego, że wzrost konsumpcji dobra wyższego rzędu następuje przy wzroście ogólnej dochodowości gospodarstwa, a nie przychodów ze sprzedaży jednego produktu; po drugie — wzrost tych ostatnich może wystąpić zarówno przy spadku, jak i wzroście ogólnej dochodowości gospodarstwa.

Charakterystyczna jest tu zbieżność powyższych obserwacji z wynikami uzyskanymi przez E. Wöhlkena¹ dla warunków niemieckich. Z tą tylko różnicą, że w warunkach niemieckich — zjawisko ścisłej synchronizacji spożycia wieprzowiny przez ludność rolniczą z ruchem cen zbytu żywca — uwarunkowane jest sztywną elastycznością dochodową mięsa na skutek wysokiego poziomu spożycia wieprzowiny, osiagającego w mniejszym lub większym stopniu granicę nasycenia².

Można też na tej podstawie sądzić, że w warunkach sztywnej dochodowej elastyczności popytu na mięso występuje zbliżona reakcja w konsumpcji danego dobra na zmiany cen zbytu. W jednym przypadku, przy niskim poziomie spożycia i spadku ogólnej dochodowości efekt dochodowy jest ujemny, w drugim przypadku, na skutek wysokiego poziomu spożycia danego dobra (mięsa), nie ma już reakcji na wzrost dochodów. W obu przypadkach obserwujemy okresowe zmniejszanie wielkości spożycia danego dobra pod bezpośrednim wpływem czynnika cenowego.

Czynniki ekonomiczne determinujące spożycie wieprzowiny z samozaopatrzenia w latach 1949—1959

Wyłania się zatem pytanie, dlaczego w warunkach powojennych w krótkich okresach czasu (w ramach cyklu produkcyjnego) spożycie wieprzowiny z samozaopatrzenia reagowało na czynnik cenowy (cen zbytu) odmiennie niż w okresie międzywojennym. To znaczy, dlaczego wahania globalnych rozmiarów spożycia wieprzowiny z samozaopatrzenia następowały w poszczególnych latach niejednoznacznie w stosunku do ruchu cen i opłacalności tuczu. Spadek spożycia, jaki miał miejsce w latach 1952 i 1953 nastąpił w jednym roku przy nieznacznym spadku wskaźnika opłacalności, w drugim zaś przy jego poprawie. Spadek spożycia natomiast w latach 1956—1959 następował przy względnym spadku opłacalności tuczu. W latach zaś 1954—1956, gdy opłacalność tuczu utrzymywała się w zasadzie na stałym poziomie, spożycie z samozaopatrzenia silnie wzrastało. Odmienność tę należy — naszym zdaniem — przypisać charakterowi mechanizmu rynkowego i nowym elementom, jakie w nim wystąpiły, a przede wszystkim silnemu zdynamizowaniu czynnika dochodowego w gospodarstwach chłopskich.

Jakie więc były te nowe elementy w mechanizmie rynkowym? Zasadniczo nowe zjawisko jakie wystąpiło w latach powojennych, to duże zdynamizowanie poszczególnych elementów rynku rolnego w ogóle, rynku mięsnego zaś w szczególności. Wzrósł poważnie popyt na mięso na rynku wewnętrznym, który mimo stałego wzrostu pogłowia trzody nie był w pełni zaspakajany. Wyrazem tego był stały stan równowagi zachwianej w zakresie popytu i podaży produktów mięsnych, na niekorzyść popytu. Stan ten m. in. prowadził nieuchronnie do zjawisk inflacyjnych, przejawem których był systematyczny wzrost cen nominalnych wszystkich produktów rolnych. Szczególnie zachwiana równowaga na rynku mięs-

¹ E. Wöhlken: „Die Bedeutung der Hausschlachtungen für die Elastizitäten der Nachfrage nach Schweinefleisch” *Agrarwirtschaft*, nr 1/1959.

² Według szacunków E. Wöhlkena roczne spożycie wieprzowiny na rodzinę 4-osobową w Niemczech w 1953 r. wynosiło: w gospodarstwach domowych miejskich — 22,8 kg, w gospodarstwach chłopskich — 64,3 kg, czyli prawie trzykrotnie więcej.

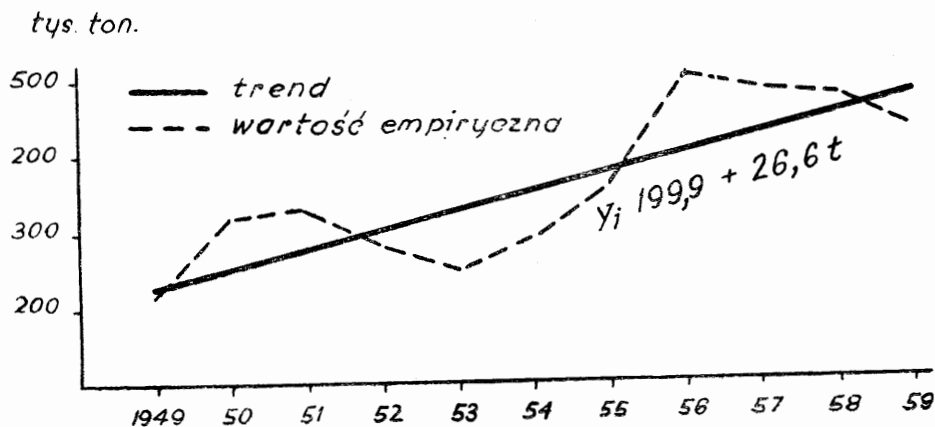
nym warunkowała z kolei nowy element w postaci polityki interwencyjnej państwa na odcinku hodowli trzody, stanowiącej zespół środków preferujących tę gałąź produkcji (lata 1950—56). Gwarancyjne ceny, jako składowa ich część, zapewniające opłacalność produkcji trzody w powiązaniu z pomocą paszową, w warunkach napiętego bilansu paszowego, przyczyniły się w dużej mierze do zahamowania cyklicznych falowań podaży rynkowej w latach 1952—1956¹.

Zarówno chłonny popyt rynku na mięso jak i opłacalne gwarancyjne ceny w ramach kontraktacji, zapewniające realizację każdego rozmiaru produkcji, zwłaszcza zaś fakt określenia a priori przez hodowcę, poprzez zawarcie umowy kontraktacyjnej, rozmiaru produkcji dla przyszłej dostawy na rynek, powodowały, że rozmiar podaży rynkowej nie był uzależniony od żywiołowych wahań cen rynkowych w fazie rozdysponowania produkcji. Fakt ten niewątpliwie w znacznym stopniu uniezależniał producenta rolnego od przystosowywania wielkości podaży do bieżącej sytuacji koniunkturalnej na trzodę, które to procesy przystosowawcze w warunkach wolnej gry cen odbywają się kosztem zużycia wewnętrznego (spożycia).

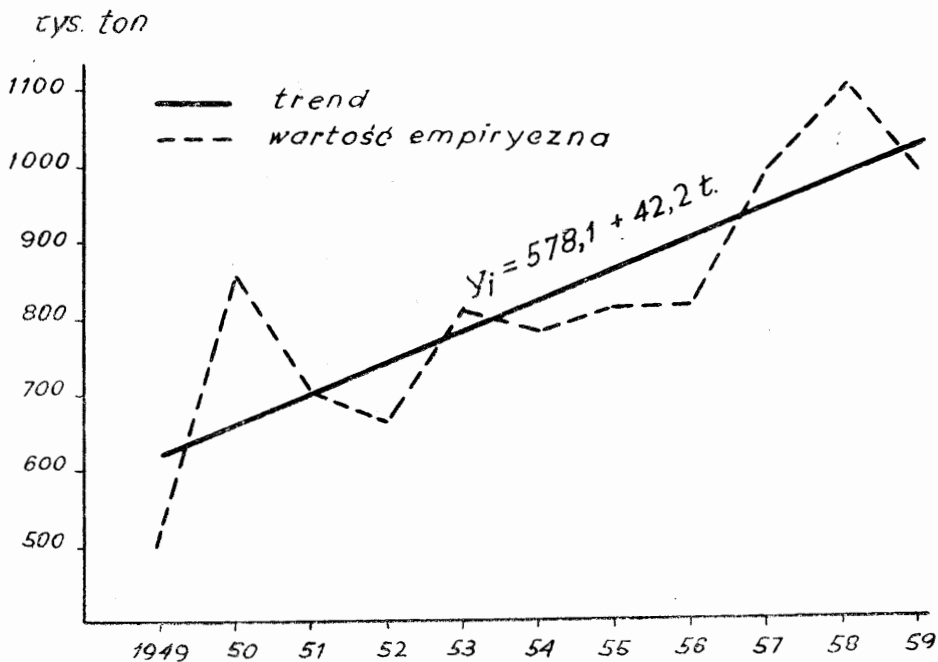
Jeśli podaż rynkowa żywca, zarówno w latach falowań, jak i w latach ich zmniejszania czy zanikania, była skorelowana z opłacalnością tuczu, to spójnicie wieprzowiny z samozaopatrzenia takiej zależności ze wskaźnikiem opłacalności — w przeciwieństwie do lat międzywojennych — nie wykazuje. Zjawisko to próbowaliśmy wyjaśnić w poprzednim artykule ruchem spożycia mięsa, który determinowany dochodowością gospodarstw stanowił jeden z samodzielnych wyznaczników rozdysponowania produkcji trzody. Przypomnijmy najogólniej kształtowanie się spożycia wieprzowiny w gospodarstwach chłopskich w okresie powojennym (wykresy 5 i 6 oraz tabele III i IV).

Rosnąca tendencja rozwojowa (trend) globalnych rozmiarów spożycia mięsa wieprzowego z samozaopatrzenia w okresie lat 1949—1959 odpowiada w zasadzie ogólnej tendencji rozwojowej dochodów realnych ludności chłopskiej za te lata. Załamanie natomiast w poziomie spożycia mięsa w latach 1952 i 1953 jest zrozumiałe na tle spadku dochodów realnych w tych latach. Charakterystyczny jest tu zwłaszcza rok 1953, w którym obserwujemy reakcję producenta na wzrost opłacalności tuczu (przy spadku ogólnej dochodowości) zwiększeniem podaży trzody kosztem spożycia naturalnego. Czyli reakcję analogiczną do zaobserwowanej w okresie międzywojennym. Odmienny zaś charakter miało załamanie spożycia mięsa z samozaopatrzenia w latach 1956—1958. Są to bowiem lata wzro-

¹ Zanik cyklicznych falowań podaży rynkowej trzody w tyłu latach stwierdzają również Stefan Schmidt, Jan Steczkowski „Uboje trzody chlewnej a zbiorcy”. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej nr 1/1960. Autorzy ci zjawisku temu przypisują zastosowanie szeregu środków planowego oddziaływania na rynek trzody, a przede wszystkim kontraktacji. Zgadza się z tym stwierdzeniem. Należy tu tylko dodać, że zjawisko zanikania falowań w zakresie podaży trzody-żywca uwarunkowane było przede wszystkim poziomem ceny kontraktacyjnej (finalnej), która w tych latach była stale utrzymywana na poziomie określającym względnie najlepszą opłacalność trzody zarówno w stosunku do pasz jak i hodowli bydła. Polityka interwencyjna państwa osiągała zamierzone rezultaty wówczas, gdy spełniała warunek opłacalności, czego dowodem była sytuacja na rynku mięsnym w latach 1957—1959. (Patrz H. Chojnacka „Rola ceny wolnorynkowej w określeniu trendu hodowlanego trzody” Zagadnienia Ekonomiki Rolnej nr 2/1960).

Wykres 5. Spożycie wieprzowiny z samozaopatrzenia w latach 1949—1959

Wykres 6. Podaż rynkowa trzody w latach 1949—1959

stu dochodowości w gospodarstwach chłopskich, jak również wzrostu spożycia mięsa z tym, że spadek spożycia wieprzowiny z uboju własnego był kompensowany mięsem i tłuszczem wieprzowiny z dokupna oraz innymi rodzajami mięsa z samozaopatrzenia. Korzystna relacja cen zbytu żywca od cen detalicznych mięsa i tłuszczu, w sytuacji spadku opłacalności tuczu warunkowała wzrost dokupna mięsa¹. Mięso z dokupna stanowiło w tej sytuacji swoistą formę substytucji. Innymi słowy, w wa-

¹ Por. cyt. art. autora. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, nr 1/1960, s. 29, tabela 5 i 6.

runkach wzrostu dochodowości, przy istniejącym niskim jeszcze poziomie spożycia mięsa, konsument wiejski zwiększa jego spożycie, z tym jednak, że przy korzystnym (na rzecz dokupna) układzie cen zbytu do cen detalicznych danego dobra, zmniejsza on spożycie z własnego uboju na rzecz podaży, kompensując je substytucją równorzędną, tzn. bądź mięsem tego samego rodzaju z dokupna (gdy istnieje możliwość nabycia mięsa w sieci handlu wiejskiego), bądź też innymi rodzajami mięsa z samozaopatrzenia.

W wyniku powyższych rozważań nasuwa się pytanie, dlaczego siła reakcji spożycia mięsa z samozaopatrzenia na cenę zbytu w krótkich okresach czasu jest różna w poszczególnych okresach badanych.

Wyjaśnienie tego wiąże się przede wszystkim z cechą specyficzną konsumenta wiejskiego, który jest jednocześnie producentem i sprzedawcą swoich produktów.

Rolnik jako producent-sprzedawca reaguje na wzrost lub spadek cen (opłacalności) zbytu żywca odpowiednim podjęciem decyzji w zakresie hodowli. Ten mechanizm wyjaśnia zjawisko tzw. cyklu świńskiego¹. Aczkolwiek zarówno produkcja jak i podaż trzody są względnie najbardziej elastyczne spośród produktów rolnych, niemniej od podjęcia decyzji rolnika o zwiększeniu hodowli do momentu możliwości zwiększenia z tych źródeł podaży upływa około 18 miesięcy. Skoro zatem wzrost cen żywca następuje zazwyczaj wówczas, gdy produkcja i podaż znajdują się w fazie spadkowej, należy sądzić, że w ramach cyklu produkcyjnego tj. przy danej produkcji producent może zwiększyć podaż jedynie kosztem spożycia naturalnego. Wyłania się tylko pytanie kiedy, w jakich warunkach producent korzysta z tej możliwości, a w jakich nie, jakie czynniki przeciwdziałają tej tendencji? Tendencji tej przeciwdziała lub współdziała druga, wynikająca z reakcji rolnika jako konsumenta. Przy istniejącej strukturze i poziomie spożycia na naszej wsi rolnik-konsument przy wzroście ogólnej dochodowości gospodarstwa reaguje wzrostem spożycia mięsa i spadkiem — przy spadku dochodowości. Wypadkową tych tendencji jest występowanie czynnika substytucyjnego rozumianego dość szeroko². Przy wzroście ceny zbytu żywca i spadku dochodowości konsument zmniejsza spożycie mięsa na rzecz podaży, przedstawiając się na dobra substytucyjne niższego rzędu. W sytuacji natomiast wzrostu dochodowości, konsument wiejski zmniejsza spożycie danego dobra z samozaopatrzenia pod warunkiem, że skompensuje to zmniejszenie dobrem substytucyjnym równorzędnym. Jeśli warunek ten nie może być spełniony, producent nie tylko, że nie zwiększa podaży kosztem spożycia, lecz zmniejsza jej wielkość na rzecz spożycia (przykładem jest tu rok 1951, częściowo również lata 1954—1956).

Ostateczny poziom spożycia danego dobra (X_2) można zatem przedstawić wzorem:

$$X_2 = X_1 + X_d - X_s$$

¹ Opis mechanizmu zjawiska cyklu świńskiego podają: Oskar Lange „Wstęp do ekonometrii” Wyd. PWN 1958 s. 175—178 Jan Tinbergen „Wprowadzenie do ekonometrii” Wyd. PWN 1957 s. 209.

² Dobrem substytucyjnym może być dobro niższego rzędu (przy spadku dochodu), bądź dobro tej samej grupy (inne rodzaje mięsa) lub też to samo dobro pochodzące z dokupna (przy wzroście dochodu i korzystnej relacji cen zbytu i detalicznych).

gdzie: X_1 — oznacza poziom konsumpcji przed wzrostem ceny zbytu,
 X_d — zwiększenie konsumpcji na skutek efektu dochodowego¹,
 X_s — zmniejszenie konsumpcji na skutek efektu substytucyjnego

Z powyższego wzoru wynika, że zasięg i siła wpływu czynnika cenowego na poziom spożycia danego dobra są przede wszystkim zależne od efektu dochodowego (X_d).

Mogą bowiem zaistnieć następujące przypadki:

- 1) gdy $X_d < 0$ wówczas $X_2 < X_1$
- 2) gdy $X_d > X_s$ wówczas $X_2 > X_1$
- 3) gdy $X_d = X_s$ wówczas $X_2 = X_1$.

W sytuacji zatem, gdy występuje wariant 1, tj. gdy efekt dochodowy działa ujemnie, spożycie danego dobra kształtuje się pod decydującym wpływem efektu substytucyjnego względem ceny.

Ujemne działanie efektu dochodowego na poziom spożycia danego dobra występuje wówczas, gdy bądź mamy do czynienia z ogólnym spadkiem dochodowości gospodarstw chłopskich, bądź też, gdy poziom spożycia danego dobra osiągnął granicę nasycenia, a efekt dochodowy wywołuje reakcje w grupie dóbr konsumpcyjnych użytku trwałego.

Dlatego też sądzimy, że odmienność występująca w różnych okresach w zakresie roli czynnika cenowego (cen zbytu) w kształtowaniu spożycia mięsa z samozaopatrzenia jest w istocie rzeczy przejawem różnych wariantów działania efektu dochodowego.

Stopień współzależności zmian w produkcji i spożyciu wieprzowiny

Jak zmiany w rozmiarach produkcji wpływają na wielkość spożycia i podaży rynkowej. Uzyskane wyniki nie dają podstaw do stwierdzenia jednoznacznej współzależności.

W 10-leciu międzywojennym, to jest w warunkach, gdy efekt dochodowy w zakresie spożycia był ujemny, a reakcja w spożyciu mięsa na cenę zbytu silna, spadek produkcji silniej odbijał się na spożyciu naturalnym, niż na podaży rynkowej. Wzrost natomiast produkcji słabiej znacznie wpływał na wzrost spożycia, niż podaży rynkowej. Zjawisko to znalazło swój wyraz w przebiegu cyklu świńskiego w tym okresie.

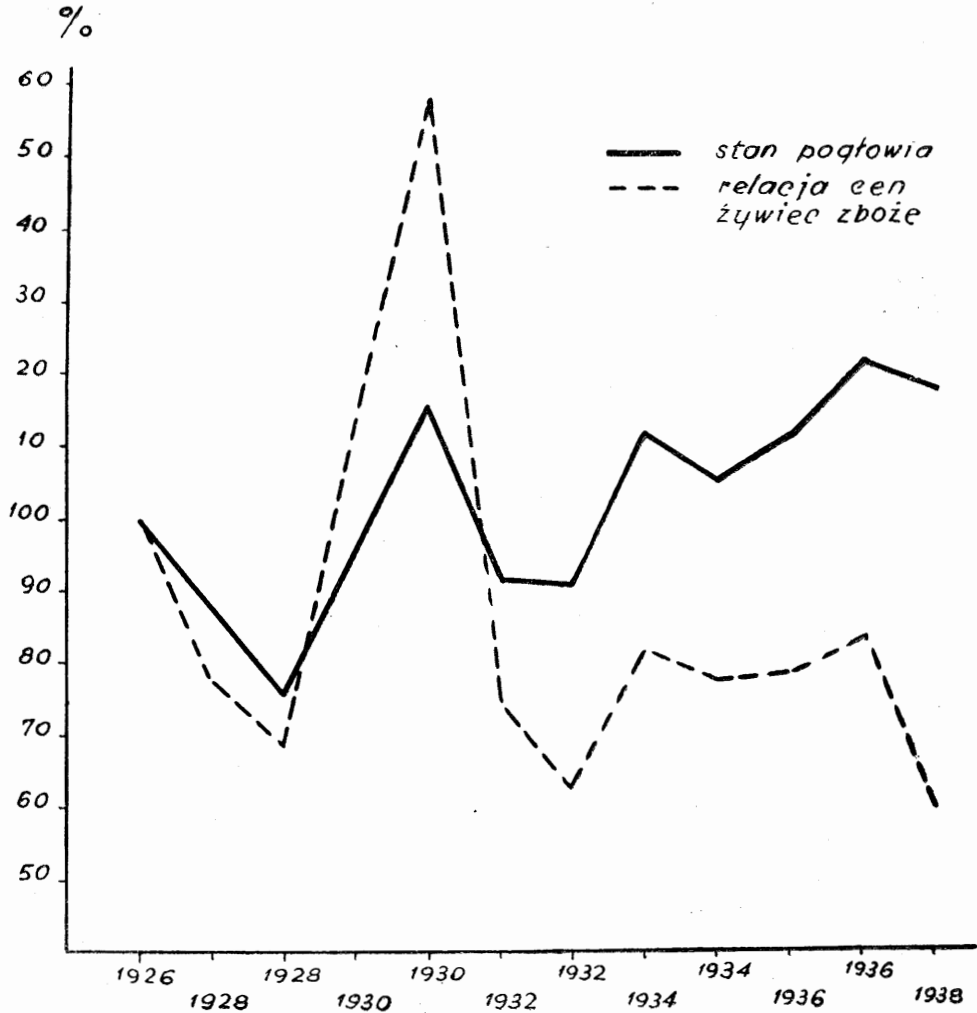
Koniunkturalne wahania podaży rynkowej trzody były bowiem ściśle skorelowane z trendem stanu pogłowia trzody. Z tym jednak, że wahania podaży trzody znajdowały swoje odbicie w stanie pogłowia z uzasadnionym rocznym opóźnieniem. Taka jest bowiem długość cyklu produkcyjnego niezbędna dla ujawnienia się w nim reakcji na wzrost zaszyły w trendzie opłacalności. Zjawisko to ilustruje wykres 7.

Z wykresu tego wynika, że decydujący wpływ zarówno na produkcję (stan pogłowia), jak i na jej rozdysponowanie wywierały koniunkturalne wahania cen rynkowych. Spożycie wewnętrzne wsi nie tylko nie stanowiło samodzielnego wyznacznika w rozwoju produkcji lecz było wielkością wynikową jej rozdysponowania, o którym decydowały czynniki rynkowe.

¹ Efekt dochodowy wyraża tu reakcję na wzrost ogólnego dochodu w gospodarstwie, a nie wzrost przychodów z realizacji danego produktu.

Dlatego też nie ma racji Z. Kozłowski¹, gdy twierdzi, że decydujące i prawie wyłącznie określenie trendu na trzodę przez relację cen pasze-żywiec w okresie międzywojennym wynikało stąd, iż w czasach „normalnych” spożycie naturalne nie ulega zasadniczym zmianom z roku na rok.

Przypadek decydującego i prawie wyłącznego określenia trendu produkcyjnego trzody przez wskaźnik opłacalności tuczu wynika nie z faktu stabilizacji spożycia naturalnego, lecz stąd, że wielkość jego jest również pod decydującym wpływem wskaźnika opłacalności i ulega — w krótkich

Wykres 7. Dynamika stanu pogłowia trzody chlewnej i relacji cen żywiec-zboże w latach 1926—1938 — Polska (wg wartości empirycznych)

¹ Z. Kozłowski — „Relacje cen podstawowych produktów rolnych” *Ekonomista* nr 5/1957, s. 77.

okresach czasu, w ramach długotrwałości cyklu świńskiego — falowaniom w rytmie tegoż cyklu.

W okresie powojennym, w latach spadku dochodowości gospodarstw chłopskich (1952—1953) rozdysponowanie produkcji na podaż rynkową i spożycie naturalne odbywało się analogicznie jak przed wojną. W latach zaś wzrostu dochodu spożycie, ściślej jego przyrosty stanowiły jeden z samodzielnych wyznaczników produkcji, równolegle współdziałający z czynnikami rynkowymi. Tym się też tłumaczy silniejszy związek pomiędzy podażą rynkową trzody, a relacją cen zboże-żywiec, niż związek tejże relacji ze stanem pogłowia (produkcja). Podaż reagowała na zmiany relacji cen silniej niż pogłowie¹. Charakterystyczne jest natomiast, że zarysowujący się spadek pogłowia trzody od 1957 r. odbił się silniej na spożyciu wewnętrznym wsi niż na podaży rynkowej mimo, że ceny żywca nie uległy zmianie, a wzrost dochodów był znaczny². Taki układ rozdysponowania produkcji wyjaśniliśmy wyżej wystąpieniem substytucji równorzędnej uwarunkowanej relacją cen zbytu do cen detalicznych mięsa.

ANEKS

Tabela I

Tendencja rozwojowa (trend) spożycia wieprzowiny z samozaopatrzenia
w latach 1928—1938

Lata	t_i	Ubój poza nadzorem wet. x_i w szt.	$t_i x_i$	t_i^2	Y_i	Wartość empiryczna wyrażona w % trendu
1928	1	996 554	996 554	1	845 793	117,8
1929	2	832 027	1 664 054	4	852 282	97,6
1930	3	731 749	2 195 247	9	858 770	85,2
1931	4	992 036	3 968 144	16	865 259	114,6
1932	5	840 536	4 202 680	25	871 747	96,4
1933	6	696 934	4 181 604	36	878 236	79,3
1934	7	863 60	6 045 214	49	884 724	97,6
1935	8	866 193	6 929 544	64	891 213	97,2
1936	9	906 037	8 154 333	81	897 701	100,9
1937	10	944 262	9 442 620	100	904 190	104,4
1938	11	990 664	10 897 304	121	910 678	108,8
11	66	9 660 594	58 677 298	506		
$N = 11$			$Y_i = 839 304,8 + 6 468,5 t$			

¹ Por. M. Ciepiewska: „Rola ceny wolnorynkowej. . . .” Zeszyty Naukowe SGPiS, zeszyt X — 1959.

² Por. Krystyna Jacek: „Dochoły ludności chłopskiej”. Życie Gospodarcze nr 21/1960. Według szacunku autorki wzrost realnych dochodów ludności chłopskiej za lata 1956—1959 stanowił około 23%, zaś wzrost pieniężnych dochodów realnych około 46%.

Tabela II

**Tendencja rozwojowa (trend) podaży rynkowej trzedy-żyweca
w latach 1928—1938**

Lata	t_i	Podaż w szt. X_i	$t_i x_i$	t_i^2	Y_i	Wartość empiryczna wyrażona w % trendu
1928	1	4 249 693	4 249 693	1	3 754 756	119,2
1929	2	3 889 337	7 778 674	4	3 837 890	101,3
1930	3	3 697 368	11 092 104	9	3 921 024	94,3
1931	4	4 387 015	17 548 060	16	4 004 158	109,6
1932	5	3 996 826	19 984 130	25	4 087 292	97,8
1933	6	3 608 808	21 652 848	36	4 170 426	86,5
1934	7	3 746 273	26 223 911	49	4 253 560	88,1
1935	8	3 991 146	31 929 168	64	4 336 694	92,0
1936	9	4 302 989	38 726 721	81	4 419 828	97,4
1937	10	4 850 176	48 501 760	100	4 502 962	107,7
1938	11	5 155 072	56 705 792	121	4 586 096	112,4
	66	45 874 683	284 392 861	506		

N = 11

$$Y_i = 3\,671\,622 + 83\,134\,t$$

Tabela III

**Tendencja rozwojowa (trend) spożycia wieprzowiny z samozaopatrzenia
w latach 1949—1959**

Lata	t_i	Spożycie naturalne w tys. ton x_i	$t_i y_i$	t_i^2	y_i	Wartość empiryczna wyrażona w % trendu
1949	1	202,1	202,1	1	226,5	89,2
1950	2	317,5	635,0	4	253,1	125,4
1951	3	330,4	991,2	9	279,7	118,1
1952	4	279,8	1 119,2	16	306,3	91,3
1953	5	249,0	1 245,0	25	332,9	74,8
1954	6	286,5	1 719,0	36	359,5	79,7
1955	7	362,3	2 536,1	49	386,1	93,8
1956	8	507,1	4 056,8	64	412,7	122,9
1957	9	492,3	4 430,7	81	439,3	112,1
1958	10	486,9	4 869,0	100	465,9	104,5
1959	11	440,9	4 849,9	121	492,5	89,5
	66	3 954,8	26 654,0	506		

N = 11

$$Y_i = 199,9 + 26,6\,t$$

Tabela IV

Tendencja rozwojowa (trend) podaży rynkowej trzody-żywej w latach 1949—1959

Lata	t_i	Podaż rynkowa w tys. ton x_i	$t_i y_i$	t_i^2	y_i	Wartość empiryczna wyrażona w %% trendu
1949	1	517,2	517,2	1	620,3	83,4
1950	2	859,2	1 718,4	4	662,5	129,7
1951	3	712,9	2 138,7	9	704,7	101,2
1952	4	674,4	2 697,6	16	746,9	90,3
1953	5	815,9	4 079,5	25	789,1	103,4
1954	6	793,5	4 761,0	36	831,3	95,5
1955	7	820,9	5 746,3	49	873,1	94,0
1956	8	826,1	6 608,8	64	915,7	90,2
1957	9	1 004,3	9 038,7	81	957,9	104,8
1958	10	1 118,1	11 181,0	100	1 001,1	111,7
1959	11	1 002,1	11 023,1	121	1 042,3	96,1
11	66	9 144,6	59 510,3	506		
$N = 11$		$Y_i = 578,1 + 42,2 t$				

E. ХОЙНАЦКА

Институт экономики сельского хозяйства
В а р ш а в а

РЕАГИРОВАНИЕ ЕДИНОЛИЧНЫХ КРЕСТЬЯНСКИХ ХОЗЯЙСТВ В ОБЛАСТИ ПОТРЕБЛЕНИЯ ПРОДУКТОВ ИЗ СОБСТВЕННОГО ХОЗЯЙСТВА НА ДОХОД И ЦЕНЫ

Резюме

В статье предпринимается попытка формулировки ответа на два вопроса: В каких условиях в единоличных крестьянских хозяйствах потребление продуктов собственного производства сильнее реагирует на цены сбыта сельскохозяйственных продуктов, а в каких слабее или не реагирует вообще — и почему? Влияют ли изменения в размерах сельскохозяйственного производства на уровень потребления или на величину рыночного предложения данного продукта?

Основой для рассуждений является свиноводство. Наблюдения охватывают 10 лет междувоенного периода (1928—1938) и 10 лет послевоенного периода (1949—1959). В заключении указывается на то, что основным фактором влияющим на потребление крестьянской семьей продовольственных продуктов из собственного хозяйства является уровень и изменения доходности хозяйства. Реагирование в области потребления на изменения цен является разным в разных условиях, в зависимости от тенденций повышения доходности. При снижении доходности в хозяйстве и повышении цены сбыта данного продукта, потребитель сокращает потребление в пользу предложения, налаживаясь на потребление заменительных продуктов низшего разряда. При

повышении же дохода (и повышении цен сбыта) сельский потребитель сокращает потребление данного продукта из собственного хозяйства, переходя на потребление заменительного продукта того же самого разряда.

Окончательный уровень потребления данного продукта (x_2) можно выразить следующей формулой:

$$x_2 = x_1 + x_d - x_s,$$

где: x_1 = уровень потребления до повышения цены,

x_d = повышение потребления вследствие доходного эффекта,

x_s = сокращение потребления вследствие заменительного эффекта.

HELENA CHOJNACKA

Institute of Agricultural Economics
W a r s a w

THE INFLUENCE OF INCOME AND PRICE ON THE CONSUMPTION OF SELF-PRODUCED COMMODITIES ON PEASANT FARMS

S u m m a r y

In the article an attempt is made to answer two questions: Under what conditions prevailing on individual peasant farms does the consumption of self-produced commodities react more strongly to the purchase prices of agricultural products, under what conditions more weakly, or not at all, and why? Do changes in agricultural production influence the level of consumption, or do they affect the amount of the market supply of a given product? Our considerations are based on the hog population. The period of observation includes the 10 inter-war years (1928—1938) and the 10 postwar years (1949—1959). The conclusions indicate that the main determinant of the consumption of a peasant family of its own products is the level of and the changes in the profitability of their farm. The effects of changes in selling prices on consumption are varied depending on the circumstances and the tendencies in the growth of profitability. When the profitability of a farm falls and the price of a given product rises the consumer reduces consumption and offers more of it for sale, switching to substitute products of a lower order. When profitability rises, however, (and selling prices rise, too) the rural consumer reduces his consumption of a given commodity, substituting for it an equivalent product.

The final level of consumption of a given commodity (X_2) may then be presented as follows:

$$X_2 = X_1 + X_d - X_s$$

where X_1 — the level of consumption before the price rise,

X_d — the increase in consumption from income effect,

X_s — the decrease in consumption resulting from substitution effect.